

Ольга Барабаш

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету “Львівська політехніка”,
 кандидат юридичних наук,
 доцент кафедри адміністративного та інформаційного права,
 olja2488@rambler.ru

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОВЕДІНКУ ЛЮДИНИ

© Барабаш О., 2017

У статті подано теоретичний аналіз поняття “правосвідомість”, охарактеризовано суть цього поняття з погляду різних філософських шкіл. Виокремлено визначальні елементи правосвідомості у регулятивному впливі на поведінку людини, визначено залежність напрямку поведінки людини від її правосвідомості. З’ясовано визначальні чинники формування правомірної поведінки. Доведено, що правосвідомість є не тільки якісною основою правового регулювання, а й важливим чинником його реалізації, завдяки формуванню у свідомості особи, суспільства мотиваційного чинника правомірної поведінки.

Ключові слова: правосвідомість; поведінка людини; людина; свідомість; склад правосвідомості.

Ольга Барабаш

ПРАВОСОЗНАНИЕ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ПОВЕДЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА

В статье дается теоретический анализ понятию “правосознание”, охарактеризованы сущность данного понятия с точки зрения различных философских школ. Выделены определяющие элементы правосознания в регулятивном влиянии на поведение человека, определена зависимость направления поведения человека от его правосознания. Выяснено определяющие факторы формирования правомерного поведения. Доказано, что правосознание является не только качественной основой правового регулирования, но и важным фактором его реализации, благодаря формированию в сознании личности, общества мотивационного фактора правомерного поведения.

Ключевые слова: правосознание; поведение человека; человек; сознание; состав правосознания.

Olga Barabash

Institute of Jurisprudence and Psychology
 Lviv Polytechnic National University
 Department of Administrative and Informational Law
 Ph.D.

LEGAL AWARENESS AND ITS IMPACT ON HUMAN BEHAVIOR

The article deals with theoretical analysis of the concept of “justice”, described the essence of this concept in terms of different philosophical schools. Thesis there is determined a key element of justice in rehulyatyvnomu impact on human behavior. Dependence direction of human behavior on its conscience. It was shown determinants of formation of lawful behavior.

Proved that justice is not only the basis of quality regulation, but also an important factor in its implementation due to the formation in the minds of individuals, society motivational factor lawful behavior.

Key words: justice; human behavior; man; mind; composition justice.

Постановка проблеми. Поведінка людини є багатогранним явищем, яке досліджується різноманітними науками під різними кутами зору. На визначення вектору поведінки людини впливає значна кількість факторів, серед яких є і правосвідомість. Дослідження правосвідомості як одного із факторів, що визначає напрям поведінки людини, допоможе з'ясувати сутнісні ознаки загального поняття поведінки людини.

Аналіз дослідження проблеми. Поведінка та правосвідомість людини та їх співвідношення досліджували такі науковці: П. М. Рабінович, В. А. Суслов, Г. П. Клімова, М. Омельчук, П. П. Баранов, Г. Миронова, Т. З. Гарасимів та ін.

Мета дослідження – визначити вплив правосвідомості людини на вибір напрямку її поведінки.

Виклад основного матеріалу. Спершу вважаємо за необхідне розкрити зміст поняття “правосвідомість”. Розкриття змісту поняття “правосвідомість” припускає пояснення поняття “свідомість”. Із філософського погляду свідомість – це відчуття кожною людиною свого існування і своїх дій [1, с.412]. Це найвища притаманна людям якість, яка полягає в узагальненому і цілеспрямованому відображенні дійсності, уявній побудові дій і передбаченні їх результатів, регулюванні й самоконтролі поведінки, яка має зовнішні форми відображення творчого характеру та пов'язана з мовою. До основних взаємопов'язаних елементів свідомості належать: усвідомлення явищ, абстрактне мислення, самосвідомість, емоції, воля, інтуїція [2, с. 120].

Щодо визначення змісту поняття “правосвідомість” немає єдності серед науковців. Наприклад, П. М. Рабінович визначає правосвідомість як систему понять, поглядів, уявлень і почуттів з приводу чинного або бажаного юридичного права, а також діяльності, пов'язаної з правом [3, с. 79]. В. А. Суслов трактує правову свідомість як “різноплановий сплав ідеології та психології, що містить у собі сукупність ідей та знань про право і правову діяльність, а також емоції, орієнтації, пристрасті та установки, які виникають у зв'язку з правовою поведінкою людей, діяльністю правоохоронних органів та ін., включаючи до її структури знання про право, оцінку чинного права та правовідносин, які виникають у різних його галузях [4, с. 87]. Значний внесок у розвиток теорії правосвідомості зробив І. О. Ільїн, у розумінні якого передумова нормального, здорового права закладена в самій людині, в її правосвідомості. За І. О. Ільїним, існують три правила правосвідомості, за якими треба: 1) дотримуватись добровільно чинних законів і боротися лояльно за нові, кращі; 2) звільнити себе внутрішньо за допомогою добровільного самозобов'язання і шукати свободи тільки через закон і під законом; 3) навчатися мистецтва виймати із закону його правильну і справедливую сутність за допомогою правової совісті, творчого прочитання закону. З кожного закону треба навчатися брати те, що в ньому є правильним і справедливим, щоб дух закону володів буквою, а не навпаки. І. О. Ільїн вважає, що правосвідомість – це сукупність переконань щодо права, держави, всієї організації суспільного життя, це головне джерело природного права, а також універсальний зв'язок між правом і мораллю, між природним і позитивним правом [5, с. 145].

У складі правосвідомості, на думку Г. П. Клімової, є такі елементи: раціонально-ідеологічний, емоційно-психологічний та настановчо-поведінковий [6, с. 38]. В. А. Суслов виокремлює не елементи, а сфери правової свідомості, що відповідають різним галузям права, наприклад, кримінально-процесуальну правову свідомість, адміністративно-правову свідомість та ін.; цінність відносин, які включають у себе ставлення до права, правову поведінку людей, діяльність правоохоронних органів, власну поведінку [4, с. 87]. О. Р. Ратінова та Г. Х. Єфремової, виокремили

функціональні структури правосвідомості: гносеологічну, емоційно-оцінну, поведінкову, що здійснюють відповідно пізнавальну, оцінну й регулятивну функцію [7, с. 164]. Враховуючи наведене вище, можемо констатувати, що в тій чи іншій формі науковці виділяють поведінковий аспект правосвідомості.

Саме свідомі поведінка виступає конструктивною, творчою, вона утворюється в результаті цілого ряду пристосувань до постійно змінюваного поля сприйняття. Крім того, соціальна специфіка поведінки людини характеризується як перетворення внутрішнього стану людини в дії щодо соціально значимих об'єктів. Становлення правової держави й утвердження засад громадянського суспільства передбачає орієнтацію на використання правосвідомості як засобу соціального регулювання юридично значимої поведінки людини [8, с. 703].

На думку П. П. Баранова, у регулятивному впливові правосвідомості необхідно виокремити низку безпосередньо пов'язаних між собою елементів, зокрема:

- правосвідомість не лише сприяє усвідомленню людиною мети юридично значимої поведінки, а і є визначальним джерелом цієї свідомості. За своїми регулятивними можливостями з цим видом свідомості спроможна конкурувати лише моральна свідомість;

- правосвідомість допомагає людині усвідомити сукупність усіх можливих засобів досягнення мети юридично значимої поведінки та здійснити вибір конкретних засобів із такої гіпотетичної кількості;

- правосвідомість (поряд із моральною свідомістю) допомагає людині правильно оцінювати соціальну ефективність обраної стратегії досягнення мети юридично значимої поведінки [9, с. 480–481].

Саме у правовій поведінці суб'єктів проявляється, на думку Г. П. Клімової, реальний зміст їхньої правосвідомості. Тому в структурі правосвідомості вона виділяє поведінкові компоненти, до яких відносить правові настанови, які у своїй сукупності становлять ціннісну орієнтацію суб'єктів та готовність до діяльності в галузі правового регулювання. Правова настанова і правова поведінка існують в органічній єдності, їхні стійкі стереотипи є обов'язковим елементом правової свідомості людини і суспільства [6, с. 39].

Правосвідомість фіксує соціально прийнятні моделі поведінки, що реалізуються у суспільних відносинах і відображають існуючі правові ідеї, цінності і норми. З іншого боку, правові ідеї, які об'єктивувалися в системі правових норм і “одухотворяють правову організацію юридичних відносин, трансформуються в переконання (тобто правосвідомість) тих, хто формує на їхній основі нові норми права, хто застосовує чинне право, хто керується ним у повсякденній діяльності, дотримується і використовує його” [10, с. 185].

Поведінкову частину правосвідомості становлять мотиви правової поведінки, правові установки. Це ті елементи, які безпосередньо зумовлюють і визначають поведінку суб'єктів права, її напрямок, природу. Поведінкові елементи утворюють вольову сторону правосвідомості, синтезують раціональні та емоційні компоненти, є однією із складових частин правової поведінки [11, с. 214, 215].

Поведінкова частина правосвідомості, яку ще часто називають юридично значущою настановою, що в принципі не змінює суті проблеми, оскільки вона є індикатором формування правосвідомості, дає змогу проаналізувати ставлення суспільства чи окремих індивідів до об'єктивного юридичного права. Про сформовані у свідомості особи правові переконання чи отримані юридичні знання можна робити висновки тільки після вчинення нею певних дій, що породжують юридичні наслідки, чи реалізації набутих правових знань на практиці, у своїй повсякденній та професійній діяльності. Тому важливість поведінкового елемента правосвідомості полягає також у тому, що завдяки йому правосвідомість може виступати засобом правового регулювання, брати участь в реформуванні законодавства [12, с. 280].

Тому ми погоджуємося з думкою А. О. Штанько, що поведінкові елементи правосвідомості безпосередньо є об'єктом і засобом правового регулювання, адже можливо впливати на поведінку людей через їх правосвідомість, формуючи відповідні мотиви і правові настанови. Саме від правосвідомості, а точніше від її сформованості та реформованості залежить те, як діятиме суб'єкт –

правомірно чи протиправно; як він здійснюватиме своє право відповідно до його призначення чи всупереч йому; що матиме на меті: за допомогою реалізації права нанести шкоду іншим учасникам суспільних відносин або здійснити соціально корисний (в крайньому разі – без нанесення шкоди) вчинок [13, с. 148].

Формування мотивів до правової поведінки не належить тільки до спонтанних рефлексивних відображень у свідомості впливу чинників та умов правового середовища, з якими контактує особа. Вони також залежать від отриманих нею правових знань, практики реалізації цих знань, тобто, якоюсь мірою, є результатом набутого правового досвіду особи. Оскільки, стикаючись з конфліктною юридичною ситуацією, особа з достатнім рівнем правосвідомості здатна осмислити і вирішити таку ситуацію, опираючись на норми права. Здатність до осмислення конфліктних ситуацій правового характеру та процесу їх вирішення формується здебільшого когнітивним блоком правосвідомості [12, с. 281].

О. Ф. Скакун цілком слушно до одного з мотивів правомірної поведінки відносить: переконаність у справедливості і корисності приписів правових норм [14, с. 457], що є фактичною ознакою правової свідомості, яка виражається у ставленні до чинного права, а також в усвідомленні його цінності (у цьому випадку при відповідності засад природного і позитивного права) [12, с. 281]. Цілком слушно Т. З. Гарасимів до сфери девіантної поведінки зараховує правовий нігілізм, зневагу до закону та пропонує їх мінімізувати для врегулювання соціальних дилем [15, с. 308–309]. Тобто, проглядаючи й аналізуючи зворотний зв'язок деформації правосвідомості та девіантності, не помилимося, якщо правову свідомість будемо відносити до сфери правомірності.

Погоджуємося з думкою, що правосвідомість є не тільки якісною основою правового регулювання, а й важливим чинником його реалізації, завдяки формуванню у свідомості особи, суспільства мотиваційного чинника правомірної поведінки, слугуючи при цьому детермінантом “юридичного оздоровлення суспільства” – підвищення рівня законності та дотримання правопорядку [12, с. 282].

Висновки. Враховуючи наведене вище, можемо констатувати тісний зв'язок між змістом понять “правосвідомість” та “поведінка людини”. Правосвідомість є тим чинником, що спрямовує вектор поведінки людини на дотримання чи недотримання правових норм. Від рівня правосвідомості напряду залежать зовнішні прояви юридично-значущої поведінки людини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дидье Ж. *Философский словарь [Текст]* / Ж. Дидье. – Москва: Междунар. отношения, 2000. – 565 с.
2. Кара-Мурза С. *Манипуляция сознанием [Текст]* / С. Кара-Мурза. – Москва: Экспресс-Пресс, 2003. – 316 с.
3. Рабінович П. М. *Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб.* / П. М. Рабінович. – Вид. 8-ме, стереотипне. – Х.: Консул, 2005. – 160 с.
4. Суслов В. А. *Структура правосознания [Текст]* / В. А. Суслов // *Правоведение.* – 1997. – № 2. – С. 86–98.
5. Ильин И. А. *О сущности правосознания [Текст]* / И. А. Ильин. – Москва: Рагорть, 1993. – 225 с.
6. Клімова Г. П. *Правосвідомість: до питання теорії* / Г. П. Клімова // *Актуальні питання інноваційного розвитку.* – 2012. – № 2. – С. 35–41.
7. Ратинов А. Р. *Правовая психология и преступное поведение. Теория и методология исследования* / А. Р. Ратинов, Г. Х. Ефремова. – Красноярск: Изд-во Красноярск, ун-та, 1988. – 256 с.
8. Омельчук О. М. *Вплив правосвідомості на поведінку людини* / О. М. Омельчук // *Форум права.* – 2012. – № 4. – С. 702–705.
9. Баранов П. П. *Правосознание и правовое воспитание* / П. П. Баранов // *Общая теория права : курс лекций / под общ. ред. В. К. Бабаева.* – Нижний Новгород: НВШМ, 1993. – 597 с.
10. Миронова Г. *Метафізичний реалізм – актуальна парадигма сучасного праворозуміння* / Г. Миронова // *Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : статті учасників Другого всеукраїнського “круглого столу” (м. Львів, 1–2 грудня 2006 р.).* – Львів: Край, 2007. – С. 181–196.
11. Лисенков С. Л. *Теорія держави і права: підручник* / С. Л. Лисенков, А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров, В. С. Ковальський; за ред. С. Л. Лисенкова. – К: Юрінком Інтер, 2005. – 448 с.
12. Муж В. В. *Правова свідомість як мотив правомірної поведінки* / В. В. Муж // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”.* –

2015. – № 824. – С. 278–282. 13. Штанько А. О. Правосвідомість та її роль у формуванні правової поведінки / А. О. Штанько // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2009. – Вип. 43. – С. 144–152. 14. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник / О. Ф. Скакун. – 4-те вид., допов. і перероб. – К.: Алерта, 2013. – 524 с. 15. Гарасимів Т. З. Філософема девіантної поведінки: монографія / Т. З. Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. – 356 с.

REFERENCES:

1. Did'e Zh. *Filosofskij slovar'* [Philosophical dictionary]. – Moskva, 2000, 565 p. 2. Kara-Murza S. *Manipuljacija soznaniem* [Manipulation of consciousness]. – Moskva, 2003, 316 p. 3. Rabinovych P. M. *Osnovy zahal'noyi teorii prava ta derzhavy* [Fundamentals of the general theory of law and state]. – Kharkiv, 2005, 160 p. 4. Suslov V. A. *Struktura pravosoznaniya* [The structure of justice], Pravovedenie, 1997, Vol. 2, p.p.86–98. 5. I'in I. A. *O sushhnosti pravosoznaniya* [On the essence of justice]. – Moskva, 1993, 225 p. 6. Klimova H. P. *Pravosvidomist': do pytannya teorii* [Legal awareness: the question of theory], Aktual'ni pytannya innovatsiynoho rozvytku, 2012, Vol. 2, p.p.35–41. 7. Ratinov A. R. *Pravovaja psihologija i prestupnoe povedenie. Teorija i metodologija issledovanija* [Legal psychology and criminal behavior. Theory and methodology of the study]. – Krasnojarsk, 1988, 256 p. 8. Omel'chuk O. M. *Vplyv pravosvidomosti na povedinku lyudyny* [The impact of justice on human behavior], Forum prava, 2012, Vol. 4, pp.702–705. 9. Baranov P. P. *Pravosoznanie i pravovoe vospitanie* [Legal awareness and legal education]. – Nizhnij Novgorod, 1993, 597 p. 10. Myronova H. *Metafizychnyy realizm – aktual'na paradyhma suchasnoho pravorozuminnya* [Metaphysical realism – the current paradigm of modern thinking], Antropolohiya prava: filososfs'kyy ta yurydychnyy vymiry, L'viv, 2007, p.p.181–196. 11. Lysenkov S. L. *Teoriya derzhavy i prava: pidruchnyk* [Theory of law: a textbook]. – Kyiv, 2005, 448 p. 12. Muzh V.V. *Pravova svidomist' yak motyv pravomirnoyi povedinky* [Legal consciousness as a motive lawful conduct], Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnik", 2015, Vol. 824, p.p.278–282. 13. Shtan'ko A. O. *Pravosvidomist' ta yiji rol' u formuvanni pravovoyi povedinky* [Legal awareness and its role in shaping legal behavior], Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky, 2009, Vol. 43, p.p. 144–152. 14. Skakun O. F. *Teoriya prava i derzhavy: pidruchnyk* [Theory of Law and State: a textbook]. – Kyiv, 2013, 524 p. 15. Harasymiv T. Z. *Filosofema deviantnoyi povedinky: monohrafiya* [Filosofema deviant behavior: monograph]. - L'viv, 2014, 356 p.

Дата надходження: 29.12.2016 р.